

DAĞ, SU VE MAĞARA KÜLTLERİ BAĞLAMINDA ANKARA HÜSEYİN GAZİ TÜRBESİ* **

Çiğdem AKYÜZ***

Öz

Yeryüzünü sabit tuttuğuna inanılması bakımından “yerin çivisi” ve yeryüzünün en yüksek noktalarını teşkil etmesi bakımından da “Tanrı’nın mekânı” olarak tasavvur edilen dağ, eski Türk inanç sistemlerinde bir kült olarak geleneksel pratikleri ve sosyal yaşamı şekillendirir. Dağ, aynı zamanda çağlayan nehirlerin, pınarların ve akarsuların kaynağını barındırır. Su ise maddi ve manevi yaşamın kaynağı ve idame ettiricisi olarak tüm inanışlarda kutsal kabul edilir. Bu bakımdan birçok kutsal anlatının dağ ve su etrafında teşekkül ettiği ifade edilebilir. Dağ, mağara ile birlikte kutsal kişiliklerin tefekkür mekânıdır. Nitekim Ankara’nın Mamak ilçesinde yaşadığı belirtilen Anadolu erenlerinden Hüseyin Gazi’nin bölgede kendi adı ile anılan bir dağ, bir türbe ve onun kutsal kişiliği ile ilintili anlatılar mevcuttur. Diyalektik bir etkileşimle hem dağı hem Hüseyin Gazi’yi kutsayan bu anlatılarda, su ve mağara kültürleri de dikkati çeker. Söz konusu anlatılar, bölgedeki yükseltelerin isimlendirilmesi çerçevesinde kutsal dağ ve mağara metaforuna, bölgedeki su kaynaklarının menşei hakkında bilgiler vermesi bağlamında da kutsal su metaforuna atıf yapar.

Bu çalışmada, Hüseyin Gazi etrafında teşekkül eden anlatılar, basılı kaynakların yanı sıra kaynak kişiler ile yapılan birebir mülakatlar yolu ile derlenerek dağ, su ve mağara kültürleri bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu anlatılardan mühlhem tarihî kişiliklerin fenomenlere evrilmesi ve yer adlarının efsanevi menşei konusu irdelenmiştir. Bu kavramsal çerçevede Hüseyin Gazi hakkında anlatılabilen sözlü veriler, kutsal kişiliğinin, tarihî kişiliğinin önüne geçtiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Gazi Dağı, Hüseyin Gazi Türbesi, dağ kültü, su kültü, mağara kültü.

ANKARA HUSEYİN GAZİ TOMB IN THE CONTEXT OF MOUNTAIN, WATER, AND CAVE CULTS

Abstract

Mountain is believed to keep the earth “stand straight” and conceived as a space of God to carve out the highest point of the earth. They shape traditional practices and social life as a cult in the old Turkish belief system. It contains rushing rivers, the springs and the sources of rivers. Water is the source of the material and spiritual life and it is considered to be sacred. In this regard, it can be said that many sacred narrative formed around the mountains and the water. Mountain and cave are also contemplation places for divine personality. Hüseyin Gazi, one of the saints in Anatolia, who is believed to live in Mamak, Ankara, there is a mountain and a tomb by his name and stories associated with his sacred personality.

* Makalenin Geliş Tarihi: 13.10.2016, Kabul Tarihi: 09.01.2017

** Bu çalışma, “Dağ ve Su Kültleri Bağlamında Hüseyin Gazi’nin Tarihi-Kutsal Kişiliği” adı ile IV. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu’nda (29 Eylül-1 Ekim; Ankara 2016) sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

*** Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mardin, cigdemakyuz@gmail.com

Water metaphor is also noteworthy in a dialectical interaction with both mountain and Hüseyin Gazi is blessed in this stories. In this regard, such stories refer naming the places in the context of the sacred mountain and cave metaphores and providing information about the origin of water resources in the context of the metaphor of holy water.

In this study, stories that talk about Huseyin Gazi are handled in the context of mountain, water, and cave cults by analyzing printed materials and interviewing people. The issues of evolvement of historical personalities into phenomenon and mythical place names are also studied. Within this faremework in the foregoing verbal data about Hüseyin Gazi indicates that his holy personality passes ahead of his historical personality.

Key Words: The Mountain of Huseyin Gazi, The Tomb of Huseyin Gazi, the cult of mountain, the cult of water, the cult of cave.

1. Giriş

Sözlü tarih verileri, kolektif belleğe dair algı, olgu, inanç ve pratiklerin anlamlandırılması ve böylelikle geçmişin aydınlatılması konusunda katkı sağlayabilir. Ancak sözlü verilerin normatif olmaması durumu söz konusudur. Özellikle kahramanlıkları ile ön plana çıkan tarihî kişiler, geniş kitlelerin kabul ettiği olayların içerisinde yazılı tarihten nispeten farklı biçimde konumlandırılarak sosyal dengelerin teminatı vazifesi görürler. Toplumun geçmişte kutsadığı, bugün de var olmasını dilediği değerleri yüklediği bu kişiler, zamanla efsanevi kahramanlara evrilirler ve kendilerine atfedilen nitelikleri ile sosyal düzeni kurgulamanın önemli aktörleri olurlar. Hüseyin Gazi de Anadolu'nun manevi mimarlarından birisi olarak kabul edilir ve özellikle Alevi-Bektaşî geleneğinin kültür aktarıcısı bir ekol/okul kimliği ile geçmiş, bugüne taşır.

Toplumların yazılı tarih dışında geçmişe dair sözlü anlatıları, hatırlamayı korumak bağlamında toplumsal kurum ve mekanizmaları destekler ve efsanevi geçmişte izlerin kaybolmadan toplumsal tarih bilinci vasıtasıyla bugünün asıl dayanağı olan geçmişin, yeniden yok olmasının önüne geçer (Assmann, 2015: 76-83). Bu çerçevede Hüseyin Gazi ile ilgili sözlü kültürün sakladığı tarihî, kültürel ve sosyolojik verileri derleme çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmada, Hüseyin Gazi Türbesi ve Hüseyin Gazi'nin manevi kişiliği etrafında oluşan inanç ve pratiklerin dağ, mağara ve su kültleri etrafında yoğunlaştığı gözlenmiş ve bu konu, kaynak kişiler ile yapılan birebir mülakatlardan yola çıkılarak irdelenmeye çalışılmıştır. Kaynak kişiler, metin içerisinde numaralandırılarak verilmiş ve metnin sonunda "Kaynak Kişiler Listesi" ile haklarında detaylı bilgi sunulmuştur.

2. Hüseyin Gazi ve Ankara'daki Türbesi

Hüseyin Gazi ile ilgili bilgiler içeren tarihî kaynaklar, sözlü verilerden beslenir ve daha çok destan veya menakıpname türündedir. Anadolu'nun fetih mücadelesini anlatan *Dânişmendname*, *Battalname* ve *Saltukname*'nin yanı sıra Evliya Çelebi'nin

Seyhatname'si ve Kâtip Çelebi'nin *Cihannuma* adlı eserlerinin Hüseyin Gazi hakkında benzer bilgiler içerdiği ifade edilebilir. Genel olarak VIII. yüzyılda yaşadığı, *seyyid* (Hz. Hüseyin'in soyundan gelen) ve Battal Gazi'nin babası olduğu, İslamiyet'i yaymak amacıyla gazalarda bulunduğu, Emeviler döneminde *ehlibeyte* karşı takınılan tavırdan dolayı Anadolu'ya geldiği ve Bizanslılara karşı Ankara Kalesi'ni korumaya çalışırken şehit düştüğünün aktarıldığı, belirtilebilir (Demir ve Erdem, 2016:106-159; Aslanbay, 1953: 42). Nitekim Evliya Çelebi'nin *Seyhatname*'sinde "Malatıyyeli Seydî Battâl Ca'fer Gâzî'nin peder-i azizidir. Bir ulu âsitâne-i Bektâşiyândır... Hüseyin Gâzî, İmâm Hüseyin evlâdından sâdât-ı kiramdan olup İmâm Hüseyin gibi bu Hüseyin Gâzî dahi dest-i küffârda din-i Mübin uğruna sene 244 târihinde Hârûnü'r-Reşid hilâfetinde şehid olmuştur" (Evliya Çelebi, 2006: 210) bilgileri yer alır.

Katıldığı savaşlarda/gazalarda gösterdiği kahramanlığı neticesinde "gazi" unvanını alan Hüseyin Gazi, Anadolu coğrafyasının çeşitli bölgelerinde efsanelere konu olur ve bu bakımdan metfun bulunduğu yerlerin çoğulluğu söz konusudur. Ankara/Mamak, Sivas/Divriği, Çorum/Alaca, Kütahya/Körs ve Tokat/Zile gibi birçok yerde Hüseyin Gazi'nin mezarı ya da makamı bulunur. Ancak genel kanaat, Hüseyin Gazi'nin mezarının Ankara'da bulunduğu yönündedir. Kâtip Çelebi'nin *Kitâb-ı Cihannuma* adlı eserinde "Engürü üzere müşereef bir yerde Hüseyin Gazi tekyesi vardır" (2008: 633) bilgisi yer alırken George Jacob (1912: 245) ve Frederick William Hasluck (2006: 96) gibi tarihçilerin eserlerinde de Hüseyin Gazi'nin Ankara'da metfun bulunduğunu destekleyen bilgiler yer alır.

Tarihsel kişiliğinden ziyade menkıbelerle örülü efsanevi kimliği Hüseyin Gazi'yi, İslam mistisizmi içerisinde bir fenomene dönüştürür. Zira "yakınlaşmak", "yakın olmak", "dost" anlamlarını ihtiva eden *veli* kelimesi -kelime, Arapçadır-peygamberlerin Allah'a yaklaşmasını ve onunla dost olmasını işaret ederken ulu zatların da peygamberlere veya peygamberler vasıtası ile Allah'a yaklaşmalarını ve peygamberlerinkine benzer kerametler göstermelerini içerir (Ocak, 1992: 2-3). Bu kavramsal çerçevede, "kahraman", "savaşçı" ve *veli* nitelikleri ile yaşadığı düşünülen coğrafyalara ve geçtiği yerlere Hüseyin Gazi adı verilerek onun şahsına yüklenen kutsallıktan istifade edilmek istenir. Annemarie Schimmel, bu durumu, "[ö]nemli bir kişinin defin yeri bilinmediği ya da Müslümanlar onun bereketinin bir kısmını kendi köy ve ilçelerine mal etmek istediklerinde bir makam, anıt inşa edilir" (1994: 83) şeklinde tespit eder. Ankara'daki "Hüseyin Gazi Mahallesi", "Hüseyin Gazi Köyü", "Hüseyin Gazi Dağı" ve "Hüseyin Gazi Mağarası" gibi isimlendirmeler, yer adlarının menşei hakkında söz konusu durumu işaret eder.

Ankara'daki Hüseyin Gazi Türbesi, Mamak ilçesinde kendisi ile aynı adı taşıyan Hüseyin Gazi Dağı'nın zirvesine yakın bir yerde bulunur (bk. Resim 1). Ankara'nın en yüksek noktalarından birini teşkil eden dağda konumlandırılan türbe

içerisinde, Hüseyin Gazi'nin mezarı, müze, kütüphane, cemevi ve Hüseyin Gazi Derneği bulunur. Türbenin ziyaretçileri daha çok Alevi cemaatine mensup kişilerdir. Hüseyin Gazi'nin mezarının tespiti ile ilgili elde edilen veriler de, Alevi-Bektaşî inancı etrafında belirginleşir. Konu ile ilgili yapılan saha araştırmasında, Hüseyin Gazi'nin şu an metfun bulunduğu yeri, Hacı Bektaş Veli'nin ilahî bir yol ile bulduğu ve buraya türbe ve tekke yaptırdığı bilgisi aktarılır (KK2). Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetname'sinde de bu konuya değinilir ancak rüyayı Sultan Alaaddin'in gördüğü bilgisi yer alır:

“Hazret-i Seyyid mezarın ol aziz
Hoş ziyaret eyleye ve döne tiz

Ol zamanlarda mezarı anların
Zahir olmuş idi ol gerçek erün

Dahî evvel ma'lum değildi ol mezar
Olmamışdı Rum içinde aşîkâr

Mezarın sultan Alaeddin padişah
Gördi düşünde anı ol yüzü mah

Bu mezarumdur benüm izhar it
Bu mezarumdur benüm ikrar it

Yapdı kubbe hoş ma'mur eyledi
Hoş belürtdi mülkte meşhur eyledi” (1996: 360).

Hüseyin Gazi Dağı'ndaki söz konusu türbe, XIII. yüzyıldan 1925 yılına dek bir Bektaşî tekkesi olarak hizmet verir. Bu süreçte birkaç kez kapatılıp tekrar açılan türbe, Türkçe eğitim veren bir tasavvuf okulu görevi görür (Öz, 1998: 400; KK1). 1996 yılına dek sahihsiz kalan türbe, 1997 yılında Hüseyin Gazi Derneği tarafından yeniden imar edilir (bk. Resim 2). Hasluck da Hüseyin Gazi Türbesi'nin Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinin eğitim gördüğü bir medrese olduğu bilgisini verir (2006, 82-96). Türbenin diğer Bektaşî dergâhlarına hocalar yetiştirmesi ve en görkemli cem törenlerinin burada tertip edilmesi de söz konusudur (Evliya Çelebi, 2006: 120; KK1). Cumhuriyet Dönemi'nde tekke ve dergâhların kapatılması ile gelenek taşıyıcısı tüm somut ürünleri Ankara Etnografya Müzesine taşınan türbenin tekrar yapımı, yine bir efsane etrafında anlatılır.

Konu ile ilgili kaynak kişilerin (KK2 ve KK3) aktardığı bilgiler şu şekildedir: Hacca gitmek için hazırlık yapan bir kişi, rüyasında Hüseyin Gazi'yi görür ve

kendisinden yıkık ve harap durumda olan mezarını onarmasını ve türbesini inşa ettirmesini ister. Bu rüya üzerine hacca gitmekten vazgeçen kişi, mezarın onarımını ve türbenin inşasını gerçekleştirir. Türbenin yapımını üstlenen kişi, Alevi cemaatine mensup değildir ve söz konusu rüyayı görene kadar Hüseyin Gazi hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtir. (Türbenin 1950’li yıllardaki hâli için bk. Resim 3)

3. Hüseyin Gazi Türbesi ve Dağ Kültü

Ankara Hüseyin Gazi Türbesi ve Anadolu’nun farklı bölgelerinde yer alan Hüseyin Gazi türbelerinin ortak noktası, yüksek bir tepe veya dağ üzerine konumlandırılmalarıdır. Bu durum, mitolojilerden Gök Tanrı inancına ve İslamiyet’e kadar aktarılarak devam ettirilen kutsal dağ ve (dağ) iyisi inanışlarından ileri gelir. Nitekim Türklerin yurt kurmak, yaylamak, avlanmak gibi yaşamsal ihtiyaçlarına cevap veren dağlar, sosyal hayata tesir eden mekânlar olarak halk felsefesi, inanç, pratik ve söylencelerini de şekillendirir.

Türk mitolojisinde dağ, dünyanın ve evrenin niteliğinin anlaşılmasında önemli bir etiyolojik unsurdur. Türk mitolojisine göre dünyanın merkezinde yedi katlı bir “demir dağ” bulunur (Kalafat, 1995: 141). “Bakır” ve “altın dağlar” da yeryüzünün direkleridir ve Altay yaratılış destanının Verbitsky varyantına göre “altın dağ” gök ile yer arasında bulunur, başı ay ile güneşe değer ve bu dağda Tanrı Ülgön oturur (Ögel, 1995: 433-435). Türk mitolojisine göre Tanrı’nın mekânı Ötüken Dağı olarak kabul edilir (Roux, 1994: 124-128; Tanyu, 1978: 28). Evrendeki dünyaları birbirine bağlayan da “dünya dağı” olarak adlandırılan kozmik bir dağdır. “Dünya dağı”, Tanrı ile iletişim aracıdır ve düzenin teminatçısıdır (Bayat, 2007: 58-59).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle “Gök Tanrı’nın mekânı” olarak kabul edilen dağ, İslam mistisizmindeki kutsal dağ tanımı ile pekişir ve senkretik bir biçimde yaşatılmaya devam eder. Zira Kuran-ı Kerim’de Hz. Musa’nın Allah ile Sina Dağı’nda (*Tur-i Sina*) konuştuğu, Allah’ın bu dağa tecelli ettiği ve dağın parçalandığı (Araf Suresi: 143) ifade edilir. Bu durum, Gök Tanrı inancı bağlamında “Tanrı’nın mekânı olan dağ” ile benzerlik arz eder. Tin Suresi’nde Allah’ın Sina Dağı’na yemin etmesi (Tin Suresi: 2) durumu MÖ 53 yılında Hun Hakanı’nın Çin devletleri ile arasındaki antlaşmayı dağa yemin ederek (Ögel, 1995: 456) yapması ile ilişkilendirilebilir. Bunların yanında Kuran-ı Kerim’de yer alan “Allah yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sabit dağlar yerleştirdi” (Nahl Suresi: 15) ve “[d]ağları da birer kazık kılmadık mı” (Nebe Suresi: 7) ayetleri ile eski Türklerdeki “[y]er basrukı tag, buthun basrukı beg” (yeri tutan dağ, milleti tutansa beydir) (Ögel, 1995: 59-60) atasözü, dağlara benzer perspektifler ile yaklaşıldığını gösterir.

Eski Türk inancında her soyun kendisi ile ilişkilendirdiği bir kutsal dağı bulunur. Türkçede dağlara kutsallık izafe eden “mukaddes, büyük ata, büyük kağan” kelimelerinden mülhem “Han Tanrı”, “Buztağ Ata”, “Sayın Ula” vb. isimler

konur (Ocak, 1993: 401-402; İnan, 1986: 49). Anadolu coğrafyasında “Allhuekber Dağları”, “Süphan Dağları”, “Erenler Dağı”, “Mescid Dağı” gibi adlandırmalar da dağları takdis eden anlayışın ürünüdür. Orta Asya’dan Anadolu’ya, mitolojiden Gök Tanrı inancına en son olarak da İslamiyet’e aktarılan söz konusu kutsal dağ algısı kümülatif yapısı ile sosyal yaşamı şekillendiren inanç ve uygulamalara tesir eder. Yörükler ve Türkmenler ulu dağlara, kutlu makamlar ve esrar dolu yerler olarak bakarlar ve dağların hemen her tepesinde, birer yatır bulunması dağ kültüründen ileri gelir (Fiğlalı, 1994: 66). Dağların, Bektaşî ve Alevî zümreler tarafından da büyük bir önemle kutsanması söz konusudur (Ocak, 1993: 402).

Geleneksel Türk inancında evreni koruduğu düşünülen ruhlar topluluğu “yer-su(lar)” olarak tanımlanır. “Yer-su”, insanların yaşadığı uzamın, onlara iyilik yapan ruhlar/iyeler olarak kişileştirilmiş hâlidir. Bu ruhlar topluluğu, büyük dağların karlı tepelerinde ve karaları sulayan ırmakların kaynaklarında yaşarlar (Radloff, 2008: 22). Bu bağlamda “yer-su ruhları”nın en önemli temsilcileri dağlar olarak kabul edilir (İnan, 1986: 48). Oğuz Kağan’ın oğullarının “Gün”, “Ay”, “Yıldız” ve “Gök”, “Dağ”, “Deniz” isimlerini taşıması da söz konusu “yer-su iyeleri” ile ilintilidir. Oğuz Kağan’ın çocuklarına verdiği bu isimler, kozmogoni bağlamında Türklerin yeryüzü tasavvurunu işaret eder. Önce kozmosun dışını oluşturan gün, ay, yıldız yaratılır, daha sonra *yer-su* tanrısının marifeti ile gök, dağ ve denizin bulunduğu yeryüzü yaratılır (Ercilasun, 1988: 15). Bu bağlamda “yer-sular”ın fertler için kutsallığının yanında devlet geleneği, vatan fikri ve millî birlik açısından da önemli olduğu kabul edilir (Çobanoğlu, 1993: 292-294; Ögel, 1988: 420-431).

Dağların zirvelerinde kutsal/fenomen kişiliklerin defnedilmesinin, aynı zamanda söz konusu mukaddes ruhların, bu yerleri koruyacağı düşüncesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Bu durum, dağları koruduğuna inanılan “dağ iyisi” anlayışının, mukaddes ruhlara transfer edildiğini gösterir. Hüseyin Gazi adının, söz konusu dağa atfedilmesi de dağ kültürü ve (dağ) iyisi ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Hüseyin Gazi türbesini ziyarete gelenler ile yapılan görüşmelerde, mekânın koruyucu/gözetleyici iyisi olarak görülen Hüseyin Gazi’nin yanında mekânın da (dağın) kutsanması dikkati çeker. Türbeye gelen ziyaretçiler, dik yokuşları yürüyerek çıktıkları takdirde Hüseyin Gazi’nin manevi şahsına ve bu mekâna saygı göstereceklerini düşünürler. Bu bakımdan dağın zirvesine yakın bir yerde konumlanan türbeye yürüyerek çıkmak ziyaretçiler arasında yaygın bir uygulamadır (KK1). Türbeye yürüme güçlüğüne çare bulmak için gelenler, söz konusu yokuşu çıkabilirlerse tamamen iyileşeceklerine inanır. Kaynak kişinin aktardığı bir anekdota göre kötürüm olan bir hasta, yakınlarının desteği ile yürütülerek dağa/türbeye çıkarılmış ve burada iyileşmeyi dileyip bir gece uyuduktan sonra yardım almadan dağdan/türbeden aşağı kendi başına inebilmiştir (KK3).

Türklerin Gök Tanrı’dan sonra andıkları yer tanrısı “yir tengri-kanı” dağ

şeklinde ve ata ruhlar ile ilintilidir (Esin, 2001: 78). Hüseyin Gazi ve söz konusu dağ etrafında oluşan bir anlatı da Hüseyin Gazi ile Hızır arasında benzerlik kurar. Zira Alevi-Bektaşî kültür çevrelerinde Hızır önemli bir yer tutar; hatta her aşiretin ve ocağın kendine özgü bir Hızır'ı vardır (Ögel, 1995: 96; Şahin, 2016: 40). Hızır, ölümsüzlük suyu olan *abıhayatı* içer ve onun kıyamete dek yaşayacak bilge bir kişilik olarak (Kehf Suresi: 60-82) yeryüzüne gelen önemli ruhları/velileri eğiten *mürşidikâmil* olduğuna inanılır. Söz konusu anlatı, şu şekildedir: Hüseyin Gazi Malatya'dan Çorum'a, Eskişehir'den Ankara'ya dek İslamiyet'i yaymak maksadı ile yola çıkan erenlerdendir. Bir komutan olan Hüseyin Gazi, bu savaşlarda alpliğini/kahramanlığını göstererek önemli katkılar sağlar; ancak Ankara Kalesi'ni korumak için savaşırken başı kesilir. Kesilen başını koltuğunun altına alarak bu dik dağı tırmanan Hüseyin Gazi'nin kanının damladığı her yerde çiçekler bitir ve etraf yeşillenir (Tanyu, 1967: 89-90; KK4). Hızır, Arapça yeşillik anlamı taşır ve Hızır'ın geçtiği yerlerin yeşermesi söz konusudur. Hüseyin Gazi'nin kanı ile etrafın yeşillenmesini içeren anlatıda, Hızır'a ait bir vasfın, Hüseyin Gazi'ye yüklenerek Hüseyin Gazi'nin kutsanması ve bu anlatı bağlamında ölümsüzleştirilmesi söz konusudur. Sahada yapılan çalışmada derlenen verilere göre (KK4), Hüseyin Gazi'nin hâlâ yaşadığına ve Suriye'deki savaşa katılarak mazlumlara yardım ettiğine inanılması da dikkat çekici bir veridir.

4. Hüseyin Gazi Türbesi ve Su Kültü

Hüseyin Gazi'nin menkıbevi kişiliği etrafında oluşturulan anlatılarda *su kültü* de dikkati çeker. Zira dünyanın ontolojisi su ile başlar ve su ile devam eder. Canlıcansız tüm varlıklara tesir eden yapısı ile *anâsırlerbaadan* (dört unsur) olan su, tüm inanışlarda kutsal kabul edilir ve saflık, temizlik, arılık, duruluk gibi nitelikleri ile geleneksel anlatılar içerisinde takdis edilen en başat unsurlar arasında yer alır. Birçok dünya mitolojisinde yaratılışın temel unsuru, sudur. Yunan mitolojisindeki su, Tanrı ile ilişkilendirilir ve Thales, su ile Tanrı'nın aynı şey olduklarını düşünür (Hack, 2016: 42). Türklerin dünyanın yaratılışı hakkındaki ortak kanaati de "başlangıçtaki sonsuz su" metaforu etrafında şekillenir (Oğuz, 1998: 22). Nitekim Altay yaratılış mitlerinin W. Radloff ve V. Verbitskiy varyantlarına göre, dünya tamamen sudan oluşur ve her şeyden önce su vardır (Bayat, 2007: 85-86).

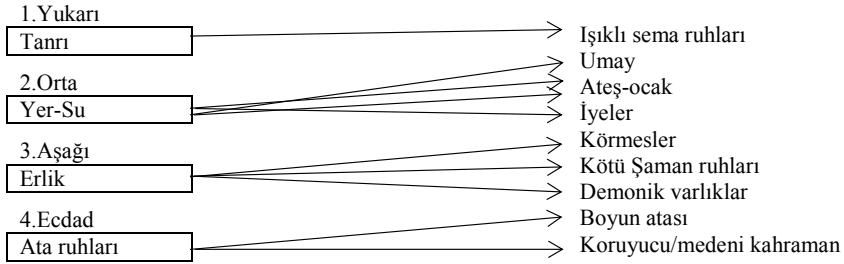
Türk mitolojisinde su tanrısı bulunmasa da "yer-su" bağlamında kutsal kabul edilen "su iyesi" mevcuttur. Su, korunması ve saygı duyulması gereken bir unsur olarak "su iyesi" tarafından korunur (Özdemir, 2014: 36-39). "Su iyesi" de, insanları ve hayvanları kötülüklerden korur ve saygısızlık edenleri cezalandırır. Türkler su iyesini memnun etmek için ayın ilk onunda ırmak kıyısında tanrıya kurban sunarlar (Tanyu, 1978: 27). Tabiat kültürleri ile de ilişkilendirilebilecek olan "su iyesi", şaman ayinlerinde önemli bir yer tutar. "Su iyesi"nin şamanların hizmetinde olduğu ve onlara yardım ettiğiğine inanılır. Şamanlar kendilerini su ile takdis ederler ve ayda bir

su ile arınarak manevi bir temizliğe erişirler (Eliade, 2006: 145-146).

Semavi dinler de suyu, maddi ve manevi arınmanın temel unsuru olarak kabul ederler. Hristiyanlıkta yeni doğan bebeğin vaftiz edilmesi ve İslamiyet'te ibadetlerin (namaz kılmak, Kuran-ı Kerim okumak vb.) su ile arınma şartına bağlı olması söz konusudur. *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuzların "aru sularından abdest" alarak (Ergin, 2008: 114) savaşımlara hazırlandıkları görülür. "Arı su", maddi temizlik sağlamanın yanında manevi bir güç kaynağıdır ve bu sayede Oğuz beyleri, savaşlarda galip gelirler (Ergun, 2013: 316).

Suyun metafizik gücü, cennetten gelmesine bağlanır ve bu bakımdan ıduk (kutsal) kabul edilmesi söz konusudur. Nitekim *Dede Korkut Kitabı*'nda "Salur Kazanı İvi Yağmalandığı Boyı Beyân İder" adlı bölümde Kazan Han'ın "[s]u Hak dizârın görmüştür." (Ergin, 2008: 101) ifadesi ve sudan canlı bir varlık gibi haber vermesini beklemesi Türk mitolojisinde, suyun cennetten gelmesi bakımından Tanrı'nın sıfatlarını taşıdığına inanıldığını gösterir (Ergun, 2013: 314).

Türk mitolojisinde ruhlar/iyeler bağlamında "yer-su" orta dünyayı/yeryüzünü işaret eder ve söz konusu ruhlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir: (Bayat, 2007: 211)

Şekil 1: Türk mitolojisinde ruhlar kategorisinin dünya modeline göre tasnifi.

Eski Çin'de "yer-su ruhları" rütbelere göre sınıflandırılır ve "bunların en büyükleri, biri merkezde diğerleri dört yönde düşünülen dört yüksek dağ ve dört büyük ırmaktır. Dağların, yerden kaynaklanan ırmak ve suların, ağaçların, ormanların insan veya hayvan şeklinde beliren ruhları olduğu sanılıyordu. Ölmüş şöhretli kişiler de yer-su ruhlarına karışıyordu" (Esin, 2001: 77-78). Bu bakımdan Hüseyin Gazi gibi *veli* kimliğini haiz kişilerin ruhlarının, "yer-su ruhları"na karıştıklarına inanılır.

"Yer-su" kavramı, Göktürk İmparatorluğu döneminde "vatan kültürü" derecesinde nitelenir ve "yer-su ruhları"nın Gök Türklerin mukadderatını tayin ettikleri düşünülür (İnan, 1986: 48). Zira Orhun Abideleri'nin Doğu Cephesi'nde yer alan

“[e]cdadımızın tutmuş olduğu yer-su sahihsiz olmasın diye Az milletini tanzim ve tertip edip” (Ergin, 2003: 16) ifadelerinden “yer-su” kavramının millî kimlik bağlamında vatanı işaret ettiği, sahihsiz bırakılamayacak derecede önemli olduğu ve ataların emaneti olduğu anlaşılır.

Suyun sağaltıcı, şifa verici özelliği ise özellikle halk hekimliğinde pratik uygulamalar ile yer bulur. Yağmur duaları, suya okunan dualar, sudan fal bakma gibi pratikler de kutsal su metaforu ile ilişkilidir (Akman, 2002: 7-9). *Abıhayat* metaforu da bu bakımdan ön plana çıkar. Hızır ile İlyas Peygamberlere ölümsüzlük bahsettiğine inanılan bu kutsal su, “bengi su” olarak da adlandırılır ve söylencelerin önemli temlerinden olagelir. Nitekim *Köroğlu Destanı*’nda Kır At, bugün Bingöl olarak adlandırılan ildeki bir gölden içtiği su neticesinde ölümsüzlüğe kavuşur (Ekici, 2004: 349).

Yapılan derleme çalışmasında, Hüseyin Gazi hakkında *abıhayat* motifi ile ilişkilendirilebilecek bir anlatı aktarılmıştır. Anlatı, Hüseyin Gazi’nin bu dağın çok sarp ve dar bir geçidinde bir su kaynağı çıkardığı ve atına bu sudan içirerek ona çeviklik kazandırdığı yönündedir. Hüseyin Gazi ve atı, uzun bir süre sadece bu suyu içerek hayatta kalmayı başarırlar. Bu suyun sağaltma niteliği bulunduğu ve bir şifa kaynağı olduğuna bugün de inanılır (KK1). Anlatıda yer alan suyun, *abıhayatın* ölümsüzlük verme özelliğini içermese de metafizik bir hüviyete sahip olduğu ifade dileyebilir.

Kaynak kişiden (KK3) derlenen bir anlatıda da Hüseyin Gazi’nin bugün adının verildiği dağa çıkarken takatının tükenmek üzere olduğu sırada yere asasını vurduğu ve yerden kendisine şifalı bir su ihsan edildiği yönündedir. Türbenin yakınlarındaki bu suyun, *zemzem* olarak adlandırılması söz konusudur. Bu anlatı, Hz. İsmail ve annesi Hacer’in Safa ile Merve tepeleri arasında susuz kaldığı ve Hz. Cebrail’in işareti ile Hacer’in asasını yere vurarak yerden (*zemzem*) suyun fışkırması durumunu hatırlatır. Anlatıya konu olan su dışında, dağdaki birçok pınarın hatta ince su sızıntılarının da *zemzem* olarak adlandırıldığı ve şifa vereceği düşüncesi ile bu suların kutsandığı belirtilebilir.

Vilayetname’de Hacı Bektaş Veli’nin Hüseyin Gazi ile manevi anlamda buluştuğunu tasvir eden kısımlar da su kültü ile ilintilidir. Bir deniz üzerinde iki velinin buluşmasını konu alan kısımlar, şu şekildedir:

“Dahi gördiler mezarın Seyyid’in
Nicesi olur rümuzu guş idün

Bir azim derya olur bi-giran
Hazret-i Hünkar-ı ol kutb-u cihan

Bir gemi misali yüzdü yürüdü
Bir me'ani sır içinde sırrıdı

Gördü Hünkar oldu bir derya misal
Pür olub dutar cihanı malamal

Bir kabak misli olur gördi mezar
Yüzüben yürürdü bulmayub kenar

Bu rümûzlar olıcak n'eyledi
Birbirine sırrı izhar eyledi" (*Vilayetname*, 1996: 364)

Anlatıda Hüseyin Gazi'nin denize dönüşmesi söz konusudur ki deniz, suyun taşıdığı metafizik anlamların ötesinde ilmin bolluğunu, bilgi ve görgüde sınırsızlığı ve arifliği ifade eder.

4. Hüseyin Gazi Türbesi ve Mağara Kültü

Hüseyin Gazi Türbesi'ne ev sahipliği yapan Hüseyin Gazi Dağı, yine Hüseyin Gazi adı ile bilinen bir mağarayı da barındırır. Söz konusu mağara (bk. Resim 4) günümüzde askerî bölge sınırları içerisinde yer alır. Yapılan derleme çalışmasında kaydedilen sözlü anlatılar, mağara kültürünü içerir. Zira fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlara cevap verebilen mağara mitolojik, geleneksel ve dinî birçok anlatının/kıssanın içerisinde yer alır.

Korunaklı yapısı ile tarihin ilk çağlarında yaşam alanı olarak kullanılan mağara, bunun yanı sıra insanoğlunun ilk sanatsal faaliyetlerini somutlaştırdığı mekân olma özelliğine de sahiptir. Zamanla farklı mekânlarda yaşamaya başlayan insan, mağarayı bir saklama alanı/depo olarak kullanır. Daha çok dağların iç kısımlarına doğru oyuklar şeklinde olan mağaralar, gizemli yapıları ile metafizik düşüncülerin de önemli imgelerinden olur.

Mağara, özellikle menşe/türeyiş mitlerinin veya efsanelerinin mekânıdır ve yeniden doğuşu simgeler. Göktürlere ait bir türeyiş efsanesine göre Türklerin, Hazar Denizi'nin batı kıyılarında yaşadıkları zamanda komşuları tarafından sadece bir delikanlı sağ bırakılarak hepsi öldürülür. Yaralı haldeki genci dişi bir kurt bulur, onu besler ve iyileşmesi için bir mağaraya getirir. Mağaranın içerisinde yeşilliklerle dolu geniş bir yer bulan kurt, gençten hamile kalır ve on oğlan dünyaya getirir. Bunlardan biri *Asena/Aşina* adını alır ve Göktürk Devleti, bu boydan meydana gelir (Ögel, 1995: 20-21; Atsız, 2011: 67-68).

Türklerin menşei hakkındaki bir başka efsaneye göre de Türklerin ilk atası "Ay-Ata"dır ve bir mağarada meydana gelir (Ögel, 1995: 22). Mağara ona "ana" vazifesi

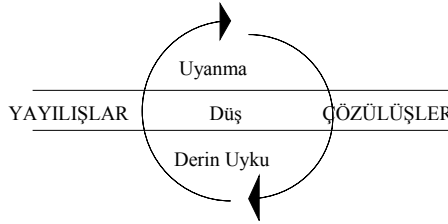
görür ve onu büyütür. “Ay-Ata”yı doğuran ana kimliği ile mağara, “ata-mağarası” olarak kabul görür. Büyük Hun Devleti’nde, Göktürklerde ve Kırgız Türklerinde de “kutsal ata mağarası” inancı bulunur. Senenin belirli zamanlarında bu mağara ziyaret edilerek büyük törenler tertip edilir. Bir Kırgız menşe efsanesine göre de Kırgızların ilk ataları “ata mağarası”nda bir inekle yaşar ve Kırgızlar, bu inek ve ilk atadan meydana gelirler (Ögel, 1995: 21-22). Anlatılardaki mağaraların ortak noktası, türeyiş bağlamında ana rahmi işlevi görmesidir. Zira mağara doğuran bir mekân olarak dişi cinsiyetini simgeler ve bu bakımdan ana rahmine benzer bir işleve sahiptir (Dorson, 1984: 35-36).

Saha araştırmasında derlenen (KK3) ve kaynaklarda da (Erdoğan, 2004: 20; Tanyu, 1967: 89) yer alan bir anlatı, Türklerin türeyiş efsanesindeki mağara metaforu ile ilişkilendirilebilir. Hüseyin Gazi Dağı’nın şehre bakan yüzünde bulunan Hüseyin Gazi Mağarası, savaş esnasında düşmanların saldırılarından kurtulmak için oraya gelen Hüseyin Gazi ve atını korur ve uzun bir süre onlara geniş ve ferah bir yaşam alanı olur. Türeyiş efsanesindeki genç gibi Hüseyin Gazi de, yaralıdır ve bu mağarada iyileşir. Anlatı, Hz. Muhammet’in *müşrik*lerden kaçarken Hira Mağarası’na sığınması ve benzer şekilde mağara tarafından korunması/saklanması durumu ile de benzerlik arz eder.

Battal Gazi Destanı’nda da Hüseyin Gazi’nin ava meraklı olması, bir gün peşinde olduğu geyiğin mağaraya girmesi ve onu takip eden Hüseyin Gazi’nin mağarada olağanüstülüklerle karşılaşması söz konusudur. Mağarada “Aşkar” adında hayranlık uyandıran bir atı, Âdem Peygamber’in iki bölük saçını, Davut Peygamber’in zırhını, İshak Peygamber’in zırlı örtüsünü ve Hazret-i Hamza’nın bütün silahlarını görür. Oğlu Battal Gazi’nin de dünyayı aydınlığa kavuşturacak bir yiğit olacağı haberi ile müjdelenir (Demir ve Erem, 2006: 137). Anlatıda Hüseyin Gazi’nin bulunduğu mağara, Malatya sınırları içerisinde; ancak Hüseyin Gazi’ye mucizevi bir mekân olması bakımından dikkati çeker. İlahî mesajlar, hediyeler, lütuflar/ihsanlar barındıran söz konusu mağara, gizil ve kutlu bilgilerin mekânına dönüşür (Köksal, 1984: 146).

Mağaranın *masivadan* (Allah’tan başka her şey) ayrılarak tinsel bir arınma, yenilenme ve yaratıcı ile hemhal olma mekânı olması peygamberlerden sonra Türk mutasavvıflarında da mağarayı ön plana çıkarır. Ahmet Yesevi’nin 63 yaşından (Hz. Muhammet’in ölüm yaşı) sonra yerin altında yaşamaya başladığı bilinir. Tasavvufta kişinin halvet hâlinde tefekkür ile meşgul olduğu, mağara veya benzeri bir yapı “çilehane” olarak da adlandırılır. Bu hâli ile mezarlardan farksız olan mağaralar, kişinin oradaki işaretleri görüp doğru biçimde kavraması ile “çilehane”den yenilenme ve huzur mekânına ve bu bağlamda yutan değil doğuran bir mekâna dönüşür (Çetindağ, 2007: 446). Zira mağaraların her zaman ışık alan ve aydınlığa açılan bir çıkışları/kapıları mevcuttur.

Mağara, uyku metaforu ile de ilgili olarak yenilenme/yeniden doğmayı imler. Her canlının gerçek deneyiminde olduğu gibi, yaşayan kozmos da uykuda enerjisini tazeler. Kozmogonik çevrim, varlığın üç düzlemi boyunca dolaşır ve evrenin tükenen enerjisinin tazelenmesini sağlar. İlk düzlem uyanma deneyimi, ikinci düzlem düş deneyimi ve üçüncü düzlem derin uyku deneyimidir. Birey, ilk düzlemde yaşamın öğretici deneyimleri ile tanışır, ikinci düzlemde öğrendiklerini sindirir, üçüncü düzlemde ise her şey bilinçsizce kalbin içindeki uzayda mutlak bir kaynak ve hedef olan iç denetleyicinin uzamında kavranır. Joseph Campbel (1999: 289, 295-296) kozmosun ve bireyin uykuda enerjisini tazelediği bu döngüyü, aşağıdaki (Şekil 2) gibi ifade eder:

Şekil 2: Kozmogonik çevrim

İnançları nedeni ile sığındıkları mağarada üzerleri toprak ile örtülerek ölüme terk edilen yedi gencin, uzun bir süre (300 yıl kadar) uyuduklarını ve mucizevi bir şekilde uyanarak hayatlarına devam ettiklerini içeren “Yedi Uyurlar” veya *Ashab-ı Kehf* olarak bilinen anlatı da kutsal mağara kültü ile ilişkilendirilebilir. Anlatıda mağara, koruyan, gözetken ve gizemli bir mekân olarak yedi gencin yeniden uyanmasının/doğmasının mekânıdır. Kuran-ı Kerim’de yedi gencin uyuduğu mağara “Kehf Mağarası” olarak yer alır (Kehf Suresi: 25) ve Anadolu coğrafyası da dâhil dünyanın birçok yerinde bu anlatı ile ilişkilendirilen kutsal mağaralar mevcuttur. Örneğin Türkiye’de Mersin/Tarsus’ta, Diyarbakır/Lice’de ve Kahramanmaraş/Afşin’de *Ashab-ı Kehf* adı ile bilinen ve söz konusu anlatı ile ilişkilendirilen mağaralar mevcuttur.

Mağaralar, kutsal kişiliklerin ruhlarının huzura erdiği, kendileri ve evren ile ilgili farkındalık geliştirdikleri ve ilahî mesajların mistik bir yolla iletildiği yerlerdir. Plathon’un mağara metaforu ile bu dünyanın niteliğini açıklaması ve Carl G. Jung’un (2012: 89) İslam mistisizmini de referans alarak ifade ettiği mağara arketipi, özellikle sıradan bireylikten kutsal kişiliğe evrilen birey için söz konusu dönüşümün yaşandığı mekândır. Bu bağlamda mağara, kişinin kendi benliğini bulmak için yaptığı yolculuğu temsil eder. Hüseyin Gazi’nin mağarada inzivaya çekildiği yönünde bir veri bulunmasa da yaşamının belirli kesimlerinde mağaranın ona gizlerin kilidini açan bir fonksiyon üstlendiği, onu koruduğu, beslediği ve gözettiği ifade edilebilir.

5. Türbenin Bugünkü Durumu

Hüseyin Gazi'nin kabrinin bulunduğu odanın giriş kapısındaki taş kitabe kırık durumdadır (Resim 5). Kitabenin sol tarafında asılı olan levha ise (Resim 6), Hüseyin Gazi'nin soy kütüğünü gösterir. Türbenin bahçesinde bir adet dilek ağacı bulunur. Zira Türk kültüründe kutsal kabul edilen kişilerin mezarları yanına ağaç dikilmesi geleneksel bir uygulamadır. Bu uygulama, neredeyse tüm dünya kültürlerinde kabul görür.

Ağaçların canlı olduklarına inanılmasının yanı sıra ağaçları, gözeten bir koruyucu iyenin varlığına (Frazer, 2004: 64) ve kut sahibi ağaçların, ölenin ruhunu, Tanrı katına ulaştırma kudretine sahip olduklarına inanılır. Kutsal ağaç, insan gözü ile görülemeyecek kadar yüksek tepesi ile Tanrı ile insan arasında Cennet'e giden yolda bir vasıta (Ergun, 2000: 23; Ergun, 2012: 372). Bu bağlamda hayat ağacı da "Tanrı'nın mekânı" olarak kabul edilir. Türk mitolojisine göre en güçlü hanlardan "Yö Kan", dünyanın merkezinde, yeryüzündeki bütün ağaçların en büyüğü olan çok yüksek çamın bulunduğu yerde oturur ve bu çamın ucu "Bay Ülgön"ün evine kadar ulaşır. Bu ağaç, "Yö Kan"ın, güç bakımından en yüksek tanrıya eş olduğunu gösterir (Radloff 2008, 22).

Oğuz Kağan Destanı'nda yer alan "[y]ine günlerden bir günü Oğuz Kağan ava gitti. Göl ortasında bir ağaç gördü. Bu ağacın oyuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu" (Bayat, 2006: 273) ifadeleri ile aktarılan Oğuz'un ikinci eşi ile tanışma sahnesi, mitolojik bir simge işlevi görür. Ağaç oyuğundaki kız, Türk kozmogonisindeki evrenin temel unsuru olarak kabul edilen ağaç tasavvuru ile ilgilidir (Ercilasun, 1988: 15). Oğuz Han'ın ölen askerlerinden birisi ağaç kovuğunda bir çocuk dünyaya getirir ve adını "Kıpçak" koyarlar. Bu bağlamda, Uygurlar, ağaçtan türediklerine inanırlar (Ögel, 1995: 88). *Dede Korkut Kitabı*'nda da ağaçtan türeyiş motifi yer alır: Tepegöz, Basat'a kim olduğunu sorduğunda Basat, "[a]nam adın dir-ise aba ağaç" (Ergin, 2008: 214) şeklinde cevap verir.

Türk mitolojisinde yeryüzünü ve gökyüzünü birbirine bağlayan "demir ağaç", Altay Türk mitolojisinde "dünya" ve "gök ağacı" adı ile "Bay Ülgön"ün mekânı olarak yer alır. (Ögel, 1995: 88-90). Şamanizm de ağaçları kutsar ve şamanlar ile ağaçlar arasında ontolojik bir bağ vardır. Şamanlar, en yüksek dağın tepesine bir ağaç diker ve özenle bu ağacı korurlar. Zira ağaç kurduğunda kendilerinin de yaşamının son bulacağına inanırlar (Ögel, 1995: 97-108). Bu bakımdan türbelerin bahçesinde de ağaçlar bulunur ve ağaçların, türbeyi koruduğuna inanılır. Türbelerin bahçesinde bulunan ağaçlara -en sık kayın, köknar, çam, bay-terek ağaçları bulunur- çaput bağlanması ve birtakım dileklerin bu vesile ile kabul olacağına inanılması durumu da Türk mitolojisindeki "ağaç iyisi"ni memnun etme geleneğinden ileri gelir (İnan, 1998: 255-258).

Türbelerin bahçelerindeki ağaçlar, yaşça büyüktür ve bilgeliği temsil eder. Gökyüzünden aldıkları enerji ile topraktan aldıkları enerjiyi birleştirerek oksijeni üretmeleri bakımından ağaçlar, yaşamın idame ettiricisi olarak kabul görürler. Şaman ayinlerinde ve “dağ iyeleri”ne kurban adama törenlerinde ağaçlara beyaz, kara, mavi, kızıl gibi çeşitli renklerde ipek şeritler bağlanarak ritüeller gerçekleştirilir (İnan, 1986: 53-54; Ergun, 2012: 374- 388). Hüseyin Gazi Türbesi’nin bahçesindeki dilek ağacı ise yakılmıştır. Sadece gövdesi kalan ağaç Resim 7’de görülebilir. Bu eylem, ağaca çaput bağlama geleneğinin, sembolik bir imgelem olduğunu bilmeyen kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır. Oysa ağaç, sadece Türk mitolojisi, Gök Tanrı inancı, Şamanizm veya İslamiyet’e göre değil tüm geleneksel inanışlarda kutsandır ve hem fizik hem metafizik boyutu ile hayatın idame ettirilmesinde en somut katkısı olan unsurlar arasında gösterilir.

Hüseyin Gazi’nin kabri, beş metre büyüklüğündedir (bk. Resim 8). Mezarın üzerinde bulunan yeşil örtüler, ziyaretçiler tarafından kutsal kabul edilir. Kaynak kişinin (KK2) verdiği bilgilere göre, herhangi bir dileği için türbeye dua etmeye gelen ziyaretçiler, bu örtüleri üzerlerine örtterek uyduklarında isteklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Özellikle türbe ziyaretinde çocuk dileğinde bulunup erkek çocuk sahibi olanlar, çocuklarına “Hüseyin Gazi” adını verirler.

Türbe, Alevi cemaatinin yanı sıra farklı inanışlara mensup kişiler tarafından da ziyaret edilir. Geçmişteki medrese hüviyetine bugün sahip olmayan türbedeki cemevi ise her pazar düzenlenen büyük cem toplantıları ile bir ritüel mekânı olmayı sürdürür. (Türbe içerisindeki cemevi için bk. Resim 9) Türbedeki aşevi ve Hüseyin Gazi Derneği vasıtası ile toplumsal birliktelik bağlamında sosyolojik bir işlev de gerçekleştirilir. Türbe sınırları içerisinde bulunan müze ise yağmalanmasından dolayı tarihî eserler bakımından fakirleşir. Müze içerisindeki kütüphanede Alevi-Bektaşî kültürü ile ilgili kitaplar yer alır ve Hüseyin Gazi Derneğinin himayesinde *Yol* isimli aylık bir dergi yayımlanır. Müzenin bugünkü durumu Resim 10, 11, 12 ve 13’te kayıtlı görsellerde görülebilir.

6. Sonuç

Hüseyin Gazi’nin tarihî kişiliği ve türbesini konu alan çalışmaların ve konuya ilişkin sözlü anlatıların ortak noktası, onun Anadolu’nun İslamlaşmasına öncülük eden kahraman kimliği yanında kutsal referanslarla örülü *veli* kimliğine de sahip olduğudur. Kerametler gösterdiğine inanılan Hüseyin Gazi’nin ismi birçok yerde yaşatılır ve mekânın kutsallığı onun üzerinden tanımlanmaya çalışılır. Ankara’daki Hüseyin Gazi Dağı, hem bünyesinde Hüseyin Gazi Türbesi’ni ve Hüseyin Gazi Mağarası’nı barındırması hem de tarih kaynaklarının Hüseyin Gazi’nin burada defnedildiğine dair ortak kanaati dolayısı ile ön plana çıkar ve bahsi geçen yer adlarının efsanevi menşei konusuna açıklık getirir.

Hüseyin Gazi hakkında basılı kaynaklarda kısıtlı bilgiler bulunurken sözlü kaynaklarda daha çeşitli ve kapsamlı bilgiler mevcuttur. Derlenen sözlü veriler içerisinde dağ, mağara ve su kültürleri dikkati çeker. Türbenin bulunduğu dağa Hüseyin Gazi adının verilmesi, dağ kültü ve dağ iyisi inancının sonucudur. Zira yeryüzünün en heybetli ve gökyüzüne en yakın yapılarından olan dağ, görkemli fiziki yapısı ile hemen hemen tüm inanç sistemlerinde saygınlık ve korku hissi uyandırır ve iptidai dönemlerden günümüze dek takdis edilegelir. Ayrıca dağ, Tanrı'nın veya kutsal kişilerin mekânı olması bakımından “yer-sular”dan “dağ iyisi” tarafından korunur. Dağ iyisi inancı, zamanla dağların en yüksek noktalarına gömülen kişilere aktarılır ve bu kişilerin dağları koruduğuna inanılır. Hüseyin Gazi de bu dünyadan ayrıldığında dağın -neredeyse- en yüksek noktasına gömülür ve bu uygulamanın diyalektik bir etkileşimle hem dağı hem Hüseyin Gazi'yi kutsadığı ifade edilebilir.

“Yer-su”yun Türkler için evrenin ruhunu daha özel anlamı ile vatani işaret etmesi söz konusudur. Hüseyin Gazi de kahraman ve kutsal kişiliği ile mekânın fethedilerek yurda/vatana dönüştürülmesine madden ve manen öncülük etmesi bakımından “yer-sular” ile ilişkilendirilebilir. Nitekim dağ ve su, fiziki yaşam açısından önemi kadar metafizik yaşamı şekillendiren nitelikleri ile “yer-sular” ile ilişkilidir. Hüseyin Gazi'ye dair anlatılarda *zemzem* gibi suların yer alması da suyun saflık, temizlik, duruluk ve sağlatma nitelikleri ile Hüseyin Gazi'yi kutsadığı ve “yer-su” bağlamında ona yardım ettiği ifade edilebilir.

Hüseyin Gazi Mağarası, Hüseyin Gazi'yi saklayan/koruyan, besleyen ve iyileştiren özellikleri ile ön plana çıkar. Söz konusu nitelikleri ile bu mağara, Türklerin efsanevi türeyiş söylencelerinde “ata mağarası” olarak zikredilen mekân ile benzer işlevler görür. Hüseyin Gazi Mağarası, Hüseyin Gazi'ye ve atına zor zamanlarında yaşam alanı olur ve anlatıda yer alan kutsal su metaforu, kolektif bilinçaltına atıf yaparak olayın mucizevi boyutunu güçlendirir.

Hüseyin Gazi'nin bugün de yaşadığına, bir başka ifade ile manen ölmediğine ve insanlara yardım ettiğine inanılması, İslam mistisizmi ve Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yer tutan Hızır kültürünü hatırlatır. Bu durum, Türk mitolojisindeki evreni koruyan iyi ruhlar/yer-su ruhları/iyeleri ve başta ulu şamanlar olmak üzere asla ölmeyen ve kendisinden yardım isteyenlerin yanında olan ulu/büyük ruhlar veya “ata ruhları” ile de ilişkilendirilebilir. Ayrıca Hüseyin Gazi'nin zamanla veya mekânla sınırlanamayacak bir *veli*/eren olduğuna inanıldığını gösterir.

Alevi-Bektaşî inancında birçok menkıbeye konu olan Hüseyin Gazi, *seyyid*, savaşçı, kahraman ve *veli* niteliklerine sahiptir. Ziyaret esnasında uygulanan folklor pratikleri, zamanla gelenekselleşerek Hüseyin Gazi vasıtası ile birtakım isteklerde

bulunmak yaygınlaşır. Türbenin ziyaretçileri, mekânı da takdis eden bir tutumla buradan toprak veya taş parçası (cöher) alarak yanlarında sakladıklarında bu nesne vasıtası ile kutsala dâhil olabileceklerini düşünürler. Bu bağlamda Hüseyin Gazi'ye atfedilen kutsallığın, onun *veli* kimliği üzerinden toprağa/mekâna aktarılmak istendiği ifade edilebilir. Ziyarete gelenlerin dağ, su ve mağara kültü içerikli anlatılar aktarması, geçmişten bugüne geleneksel inanışların yaşatılarak söz konusu mekânın kutsandığını ve bu kutsal mekânın hamisi olarak Hüseyin Gazi'nin ruhuna işaret edildiğini gösterir.

Kaynaklar

Sözlü Kaynaklar

<u>Numara</u>	<u>Soyad-Ad</u>	<u>Yaş</u>	<u>Eğitim</u>	<u>Adres</u>
KK1	ÖZ, Hüseyin (Türbedar)	63	Lisans	Küçük Esat/ANKARA
KK2	KAHRAMAN, Volkan	40	Lise	Mamak /ANKARA
KK3	KARA, Ayşe	45	İlkokul	Merkez/Sivas
KK4	GÜNDOĞDU, Ali	29	Lise	Çankaya/ANKARA

Yazılı Kaynaklar

- Akman, Eyüp. (2002). "Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler". *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*. 10 (1), 1-10.
- Aslanbay, Muhiddin. (1953). *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*. Eskişehir.
- Assmann, Jan. (2015). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atsız, Nihal. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli. (2006). *Oğuz Destan Dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- . (2007). *Türk Mitolojik Sistemi-Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Campbell, Joseph. (1999). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kbalcı Yayınevi.
- Çetindağ, Gülde. (2007). "Türk Kültüründe Mağara Motifi". 38. ICANAS Uluslararası
- Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül Ankara, *Bildiriler*. Cilt I, 443-455.
- Çobanoğlu, Özkul. (1993). "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü". *Türk Kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 361, 288-298.
- Demir, Nurettin ve ERDEM, M. Dursun. (2016). "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı". *Turkish Studies*. Cilt I/I, 106-159.
- Dorson, Richard. (1984). *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev. Nermin Ulutaş. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ekici, Metin. (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Eliade, Mircea. (2006). Şamanizm. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ercilasun, A. Bican. (1988). "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1986. Ankara.
- Erdoğan, Abdülkerim. (2004). *Unutulan Şehir Ankara*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2003). *Orhun Âbideleri*. Hisar Yayınları.
- . (2008). *İnceleme Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, Metin. (2000). "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları". *Millî Folklor*. 47: 22-30.
- . (2013). "Türk İnanç Sistemine Göre Dede Korkut Hikâyelerinde Su Kültü". *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri, Saim Sakaoğlu Armağanı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 311-318.
- Ergun, Pervin. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Esin, Emel. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Evlıya Çelebi, (2006). *Seyahatname*. Haz. Robert Dankoff vd. Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fırlalı, E. Ruhi. (1994). *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik, Bektaşilik*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Frazer, James G. (2004). *Altın Dal Dinin Ve Folklorun Kökleri*. Çev. Metin H. Doğan, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Hack. Roy Kenneth .(2016). *God in Greek Philosophy to The Time of Socrates*. New Jersey/ United States: Princeton University Press.
- Hasluck, F. W. (2006). *Bektaşilik Tedkikleri, Anadolu'nun Dini Tarih ve Etnografyasına Dair*. Çev. Rağıp Hulusi. İstanbul: Tetkikat Merkezi Neşriyatı.
- İnan, Abdülkadir. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- . (1998). "Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü". *Makaleler ve İncelemeler*, Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 253-259.
- Jacob, Von Georg. (1912). "Sejjid Gazi", *Zeitschrift für Assyriologie und Verwvandte Gebiete*. Strasbourg.
- Jung, Carl Gustov. (2012). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalafat. Yaşar. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2008). *Kitâb-ı Cihnuma*. Ed. Bülent Özukan. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Köksal, Hasan. (1984). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (2011). Haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- (1993). “Dağ”, Eski Türklerde Dağ Kültü. Cilt 8. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 401-402.
- Oğuz, Öcal. (1998). “Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su”. *Milli Folklor*. S. 38, Ankara.
- Ögel, Bahattin. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- (1995). *Türk Mitolojisi I-II*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öz, Gülağ. (1998). “Seyyit Hüseyin Gazi ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler”. *Birinci Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*. Ankara: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı, 395-405.
- Özdemir, Serdar Deniz. (2014). *Anadolu Masallarında Su ve Ateş*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Radloff, Wilhelm. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. Çev. A. Temir vd. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Roux, J. Paul. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. Ankara: İşaret Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. (1994). *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Şahin, Hanifi. (2016). “Seyyid Alizâde’nin Hızırnâme’si Bağlamında Alevi Düşüncesinde Hızır İnanıcı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. Sayı 80, 30-50.
- Tanyu, Hikmet. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- (1978). *Türklerin Dinî Tarihçesi*. Türk Kültür Yayınevi. İstanbul: Özdemir Yayınevi.

Ekler

Resim 1: Ankara Hüseyin Gazi Türbesi

Resim 2: Türbe ve tekkenin tarihçesi

Resim 3: Türbenin 1950'li yıllardaki hali

Resim 4: Hüseyin Gazi Mağarası

Resim 5: Hüseyin Gazi'nin kabrinin girişinde yer alan kitabe

Resim 6: Hüseyin Gazi'nin soy kütüğü

Resim 7: Türbenin bahçesindeki dilek ağacı

Resim 8:Hüseyin Gazi'nin kabri

Resim 9: Türbe içerisindeki cemevi

Resim 10: Müzeden bazı eserler

Resim 11: Müzeden bazı eserler

Resim 12: Müzeden bazı eserler

Resim 13: Müzeden bazı eserler